

Емір Бекирович АБДУЛЛАЄВ

аспірант, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2561-0783>

ПРОТИДІЯ ВОЄННИМ ЗЛОЧИНАМ ЗГІДНО З ЖЕНЕВСЬКОЮ КОНВЕНЦІЄЮ ПРО ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА ДОДАТКОВИМИ ПРОТОКОЛАМИ ДО НЕЇ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Статтю присвячено актуальним питанням протидії воєнним злочинам у контексті положень Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни та додаткових протоколів до неї. Практиологічною детермінантою дослідження є потреба забезпечення протидії воєнним злочинам у розумінні конвенційних норм, яка постала внаслідок збройної агресії росії проти України. Проаналізовано конвенційні норми, норми особливої частини Кримінального кодексу України, практику Конституційного Суду України.

Ключові слова: воєнні злочини, Женевська конвенція, фундаментальні права людини, миробудівництво

ВСТУП

Ефективність захисту прав жертв російської воєнної агресії в Україні потребує активного застосування положень Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. та модернізації українського національного законодавства на її основі. Це має зумовити підвищення ефективності норм особливої частини Кримінального кодексу України (ККУ). Однак є практична потреба вдосконалення положень та механізмів самої Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни на основі концепції миробудівництва та формування реальних механізмів забезпечення виконання конвенційних норм. Це постає підґрунтям для проведення спеціального наукового дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ

Збройна агресія росії проти України супроводжується вчиненням збройними формуваннями, що підконтрольні росії, безпрецедентно великої кількості воєнних злочинів, грубим порушенням норм Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до них, а також геноциду українського народу та інших корінних народів України. Все це зумовлює нові виклики перед правовою системою України та робить актуальними формування спеціальних правозастосовних підходів у сфері воєнних злочинів та ставить питання із внесення змін до ККУ.

Нині правоохоронними органами України розслідується понад 100 тис. кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX ККУ «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» розпочатих із моменту повномасштабного вторгнення.

Відповідно до ч. 1 ст. 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Складником верховенства права є принцип правової визначеності, основу якого утворює ідея передбачуваності очікування суб'єктом відносин визначених правових наслідків (правового результату) своєї поведінки, яка відповідає наявним у суспільстві нормативним приписам [1].

Конституційний Суд України (КСУ) у своїх рішеннях

неодноразово наголошував на тому, що принцип правової визначеності вимагає ясності й однозначності правової норми й забезпечення того, щоб ситуації та правовідносини залишалися передбачуваними (правові позиції КСУ в рішеннях від 22.09.2005 № 5-рп/2005 [2], від 29.06.2010 № 17-рп/2010 [3], від 22.12.2010 № 23-рп/2010 [4], від 11.10.2011 № 10-рп/2011) [5]. Такий підхід узгоджується також із практикою Європейського суду з прав людини.

Римський статут Міжнародного кримінального суду носить регіональний характер (обмежує свою дію до держав, які його ратифікували) і не поширюється на решту країн світу, де може бути вчинено такі злочини. Ті ж країни, які запроваджують універсальну юрисдикцію стосовно міжнародних злочинів, встановлюють певні підстави її застосування («прив'язки» до держави).

Міжнародне право передбачає не лише особисту відповідальність за воєнні злочини і злочини проти людства, але й відповідальність командирів. Ст. 86 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. стверджує, що командир несе відповідальність за порушення конвенцій, вчинених своїми підлеглими у тому разі, якщо він знав про можливість здійснення ними злочинів, але не вжив відповідних заходів для відвернення або перепинення цих порушень [6].

Водночас Україна як учасниця Конвенції про незастосування строків давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства 1968 р. [7], Женевських конвенцій 1949 р. та інших міжнародних угод прийняла на себе міжнародні зобов'язання із забезпечення розслідування та притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні міжнародного гуманітарного права, а також із незастосування строків давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства.

Підтримуючи необхідність вдосконалення норм чинного законодавства, зокрема Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно розслідування та засудження за вчинення злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, доцільно висловити такі пропозиції та зауваження.

Нині з урахуванням подій, які відбуваються у світі, зокрема наявними з гібридними збройними конфліктами, актуальним залишається питання імплементації норм міжнародного гуманітарного права у вітчизняне законодавство та розглянути можливість запровадження принципу «універсальної юрисдикції» та поширення чинності ККУ на іноземних громадян та осіб без громадянства, які постійно не проживають на території України, за діяння, вчинені за межами України, незалежно від того чи вчинено такий злочин проти прав і свобод громадян України або інтересів України.

Зокрема, необхідністю є доповнення ст. 8 ККУ [8] новою частиною, якою може бути притягнуто до кримінальної відповідальності іноземців або осіб без громадянства, які беруть участь в міжнародних конфліктах інших держав, та покладено в обов'язок правоохоронних органів України виявляти осіб, які вчинили злочинні дії на території інших держав, об'єктом злочинних дій яких не є права і свободи громадян України або інтереси України, а також розслідувати та направляти до суду кримінальні провадження стосовно таких осіб, якщо вони не можуть бути видані іноземній державі або міжнародній судовій установі для притягнення до кримінальної відповідальності.

Вбачається обґрунтованим, що наявність такої норми є необхідною для виконання обов'язку переслідувати всіх воєнних злочинців без огляду на їх громадянство згідно з положеннями Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. Крім того, доповнення кримінального закону такою нормою дасть змогу кримінальному законодавству України безпосередньо відповідати стандартам, визначеним міжнародним правом. Закріплення в національному кримінальному законодавстві принципів універсальної юрисдикції дасть змогу дотримуватися цих норм та забезпечить невідворотність покарання за воєнні злочини.

Також треба зазначити, що широкомасштабне вторгнення збройних сил російської федерації на територію України та введення правового режиму воєнного стану суттєво вплинули на роботу всіх органів нашої держави.

Тривалі активні бойові дії, тимчасова окупація частини території, значне зростання кількості воєнних та військових злочинів, вимушений виїзд тимчасово переміщених осіб, зокрема за кордон, щоденні обстріли, навмисне знищення та пошкодження цивільної інфраструктури негативно позначаються на дотриманні прав гарантованих Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни та Додатковими протоколами до неї, що зі свого боку також вказує про необхідність перегляду міжнародних договорів, які врегульовують поведінку сторін під час можливого у майбутньому військового конфлікту або війни та необхідність запровадження нових, дієвих заходів зі стримування країн агресорів.

Крім вдосконалення ККУ на основі врахування по-

ложень Женевських конвенцій та інших актів міжнародно права з позиції охоронної функції права та захисту основоположних прав людини набуває реального значення питання вдосконалення самої Женевської конвенції з метою миробудівництва та підвищення реальної ефективності міжнародного механізму захисту прав людини. Слід погодитися з концептом миробудівництва запропонованим Н.М. Оніщенко [9-11] та запропонувати деякі практичні підходи до реалізації концепту миробудівництва через реформування міжнародного права. Так, для реалізації концепту миробудівництва є практичною потребою у створенні певних механізмів (засобів та способів) виходу з сучасної кризи ефективності міжнародного права. Концепт миробудівництва закладає людиноцентристські вектори для виходу з відповідної кризи. Це дає можливість нам запропонувати такі основні або базові підходи до вдосконалення норм Женевської конвенції щодо захисту цивільного населення в умовах війни:

1. Запровадження спеціальних контрольних механізмів за дотриманням конвенційних норм державами через формування спеціальної структури ООН.
2. Надання права нейтральним у певному воєнному конфлікті державам права створювати спеціальні моніторингові місії, спрямовані на забезпечення дотримання конвенційних норм.
3. Формування спеціальних обмежувальних заходів до держав порушників конвенційних норм та механізмів.
4. Передбачити можливість запровадження країнами-учасницями конвенції застосування економічних обмежень до держави порушника конвенційних механізмів.

ВИСНОВКИ

Отже, впровадження таких механізмів може у подальшому запобігти мільйонним жертвам з боку цивільного населення.

Але треба також враховувати, що встановлення національної юрисдикції в цьому питанні може суперечити міжнародному публічному праву, оскільки така національність має бути врегульованою в межах міжнародних угод. Україна є єдиною країною у світі, яка в добровільному порядку відмовилася від ядерного потенціалу та скріпила це підписом Будапештського меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. З огляду на викладене необхідно на міжнародному рівні ініціювати питання зі встановлення нових правил дії міжнародного права та недопущення у подальшому повторень нехтування міжнародним правом країнами, зокрема, які гарантували незалежність, суверенітет та утримання від економічного тиску.

Концепт миробудівництва сьогодні є єдиним шляхом виходу з кризи міжнародного права і формування ефективної протидії воєнним злочинам на міжнародному і національному рівнях.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30 ст. 141.
2. Конституційний Суд України рішеннях від 22.09.2005 № 5-рп/2005 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text>
3. Конституційний Суд України рішеннях від 29.06.2010 № 17-рп/2010 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10#Text>
4. Конституційний Суд України рішеннях від 22.12.2010 № 23-рп/2010 URL:

